

Антоанета Алипиева: На българските писатели винаги някой им е виновен

Антоанета Алипиева е професор по най-нова българска литература в ШУ „Еп. Константин Преславски“.

В момента е лектор по съвременна литература в Белградския университет. Заниманията ѝ са в областта на литературната история и оперативната критика. Автор е на книгите „Четене на себе си“ (1998; 2004), „Национална идентичност в българската литература“ (1999; 2006), „Български комплекси“ (2001; 2004), „Българската поезия от 60-те години на XX век. На повърхността. Под повърхността“ (2004; 2010), „Дневниците на българските писатели от втората половина на XX век“ (2007), „Българската лирика през 70-те години на XX век“ (2010; 2012), „В театъра на литературата“ (2012; 2016), „Българска лирика: „забутаното поколение“ от 80-те години на XX век“ (2014; 2016), „Литература и национализъм в България от последното десетилетие на XX век до ден днешен. Поглед отвътре“ (2017; 2019), „Вера Мутафчиева – между литературата, историята, политиката и геополитиката“ (2020). Говорим с нея на 13 октомври 2020 г.

Ще започна от най-новата ти книга. Тя е посветена на Вера Мутафчиева. Какво е най-важното, което откри в писането ѝ в присъствието на Вера Мутафчиева? И в какво все още се заблуждаваме по отношение на нея? Че Вера Мутафчиева е голямо присъствие в съвременната култура го знаят всички. Незащитата спрямо нея дойде от разкритието на принадлежността ѝ към ДС. Въпреки че никой не ни обясни какво точно е вършела. Говори се, че нейните геополитически анализи са от голямо стратегическо значение за региона. Ето ти отличен пример за това как биографията на даден творец не може нито да подпомогне, нито да попречи на творчеството му. Жанрът на монографията концентрира откритията на изследвания автор. Това безспорно бе направено за пръв път.

Значи Мутафчиева е „наша гордост“...

Не става дума за това. Мутафчиева не е автентичен творец, в смисъл че не напуска полето на историята. Но пък така мощно инжектира фикция в историята, че се получават недостижими романи, пронизани от мащабни геополитически анализи, от визионерство спрямо световните процеси. Поради огромните си исторически познания, тя е антимитологичен автор. Най-после трябва да се съгласим, че не сме били роби, че Османската империя е една от големите култури на света, че възрожденските ни мъже не са опростени фигури на евтиния патриотизъм.

Добре, а как днес литературите, създавани на бившите територии на тази империя, се оглеждат взаимно? Имам предвид, че от няколко години преподаваш литература в Белградския университет... Как ти се виждат България и нейната литература от около 400 километра разстояние?

Не мисля, че съм провокирана към отрицание или насмешка. Това е малка национална литература, предимно със собствено значение и в това няма нищо лошо. Поглеждайки отдалеч, виждам, че ние имаме работа у дома, но зад граница усилията ни са предимно рекламни и пропагандаторски. Не че не се превеждат български автори, но е без система, без приоритетен естетически принцип. Има и нещо друго: сърби, румънци, гърци, че и албанци разполагат с определени автори, които живеят извън родината си. Стилизират родната си култура, те де факто правят културен превод и улесняват рецепцията в чуждата култура. Ние имаме не по-малко значими като балканска визия автори, но в чуждото пространство нямаме адекватно изградена машина: солидно подготвени преводачи в естетически и информационен план, достатъчно помощни програми и проекти от страна на България, които да осребряват и популяризират преводите. Културното предубеждение, че сме колониална литература, се преодолява с големи усилия.

А как виждат българската литература в Сърбия? Или видимостта е силно затруднена?

Затруднена и хаотична. Ето, моята колежка Ясмينا Йованович преведе доста български прозаисти. Но тя започва да превежда тогава, когато издателствата я повикат, след като са успели да получат някакъв грант. Сам разбираш, че Ясмина не е мотивирана да търси и предлага успешни български писатели, защото финалът на издаването им е неясен. А в днешно време до грантове могат да се доберат и значими, и незначими автори. Така се нарушава истинската стойност на националната литература.

Друг интересен отговор на този въпрос. Какво например от нашата литература получава приемане или неприемане. Преподавайки новите литератури,

разполагам с неерудирани студентска аудитория, която не знае кой знае колко и за сръбската литература. А пък за българската – да не говорим. Предлагам им днешната икона на интелектуалния ни живот – Константин Павлов. Нищо не проумяват. Опитвам да отключа със социализма като общество. Не знаят какво е социализъм и пак не се получава. Опитвам с биографията на насилствено отстранен автор заради сатиричните му нападки срещу режима. Пак нищо. Предлагам Атанас Далчев, един от най-модерните ни поети. Искрена и лобопитна рецепция, размисления, опити за анализ. Неусъмнените почитатели на Константин Павлов ще утеша с това, че и Йордан Радичков среща големи затруднения, въпреки че в Сърбия магическият реализъм е доста изявен. Затова пък „Диви разкази“ от Николай Хайтов се ползват с небивал успех. Споделям този си опит с неколцина, от тях Пламен Антов силно ми опонира. Ти, казва, използваш напълно неподготвена в естетически смисъл аудитория и затова тя не разбира. Аз пък мисля, че инстинктите в девствената аудитория трябва да се имат предвид. В тях има нещо по животински вярно.

Споделям това не за да оригиналича и отричам установени големи ценности в нашата култура. Казвам го, за да защитя идеята за национална литература. Това, което е важно като смисъл и опит за нас, може да няма силата да прескача граници. Много малко автори притежават така афиширания днес глобализъм. Ето защо аз съм за националните литератури. Може да не сме световни, но сме си вкъщи, на завет.

Понеже съчетаваеш погледа на литературен историк и на оперативен критик, забелязваш ли някакъв непреодолим недостатък в българската литература, който периодично се повтаря в различни епохи?

Може би това, че оперативната критика често пъти е лобистка, приятелска. Не че е лоша или непрофесионална, просто функционира в определени литературни кръгове и познания. Деленето на „наши“ и „ваши“ е смешно, да не кажа немошно и жалко. Я си спомни онзи толкова „велик“ скандал в Шумен. Голяма котерия се впрегна да воюва. Съдейки по авторитетите на всички участници, от пишещи до оценители, ще кажеш, че войната е за българския Нобел. Критиката трябва да открива доброто, да го извежда на сцената. Но и преди, и сега това е утопия. Повечето оперативни критици предпочитат да обслужват пазара. Не е фатално, винаги нещата си заемат мястото.

Как ти се струва днешната литературна ситуация? Виновна ли е за нещо епидемията например?

И тук ще ти отговоря обобщително. По-спокойно е от началото на прехода. Революцията отминава, стойностите се наместват. За осмислянето и категоризирането на националната литература е необходима относителна тишина. В днешно време има достатъчно издания, чрез които може да се реализираш. Винаги съм подкрепяла идеята, че отделните издания трябва да имат платформа, облик. Като литературен историк част от наблюденията ми визират участието на този или онзи автор в определени издания и това е биография. Днес обаче някои периодични издания имат или разцентрован вид, или военно-отбранителна стратегия, целяща недопускането на „несвой“. Критикувам графоманията, това казвам. Но като се замисля не за критиката, а за литературната история – че кое пък време е минало без маниацина? Епидемията с нищо не е виновна към българската литература. Освен, разбира се, че много затрудни книгоиздаването. Надявам се, че съвсем скоро епидемията ще стане сюжет. Както говорим за „септемврийска литература“, така ще заговорим и за „епидемична литература“. Шега, травмата от COVID 19 не е толкова дълбока.

Имаш серия от три книги за българската поезия през 60-те, 70-те и 80-те години на XX век. Преливат ли се тези десетилетия едно в друго, или има ясни прекъсвания между тях?

Безусловно се преплитат. Първите две се продължават по някакъв начин, доразвиват се, не се конфронтират рязко. Но последното десетилетие от социалистическия режим е вече революционно, конфликтно с другите. Прекъсвания няма, защото не е логично съвременето да няма причините си в миналото. Сега като се замисля, тези три книги могат и да се съединят в една. Но не съжалявам, че разделих този разказ на три части. Това ми помогна да видя по-добре детайлите, а оттам и философията на еволюционното развитие на поезията. Аз съм за еволюцията, а не за революциите. В книгата ми за 60-те години има силна социология. Това е защото тогава външните обстоятелства спрямо поезията са силно фаворизирани. Моята приятелка Антония Велкова и днес ми натяква, че в това ми изследване имало едно изречение,

Антоанета Алипиева

което казвало, че големият поет Любомир Левчев бил провален от влизането си във властта. Посипвам си главата. Особено след твоята статия за държавния поет Левчев и след статията на Тони за митарствата на Светлозар-Иговата „История на българската литература“. Ето това се казва предоверяване на силно функциониращи конюнктири. Но когато излезе книгата, мисля, че ти беше пуснал кратка рецензия в „Литературен вестник“, в която не си съгласен с друго изречение – че вечността, т.е. времето ще сложи всекиго на местата. Тогава силна позиция имаше постмодернизъмът. Приемам ремарката на Тони, но с теб ще поспоря. Времето е особена категория в изкуството. То може да те възхвали в „сега“, но да те изхвърли впоследствие. И обратно. Когато се появи книгата, Светлозар Игов ми каза, че не е съгласен с този общ подход към периода. Това поколение, фаворизирано в миналото, според него е дало няколку големи поети. Другото е камуфлаж. Затова големите имена трябва да се разпокават от общия миманс и да се персонализират. Аз пък исках да покажа механизмите, движещи поетичния живот. Гледам, че самият Игов публикува в „Литернет“ на Георги Чобанов портрети на значимите. Наистина в портретното и монографичното начало има голяма сила. В този аспект аз ще отдам значението на една книга за това време – „Подреждане на балната зала“ от Никола Иванова. Тя също е персоналистична по отношение на поезията. Каквато и субективност да присъства в личните подбори, портретите винаги са по-детайлни от общите сюжети. 70-те години от XX век са по-спокойни и това вдълбочава рефлексията. Произлизайки от бащите си от 60-те, поетите на 70-те се движат към интровертно възприемане на света. В тази ми книга има вече портрети на отделни автори. Самото време е поискала такава интерпретация. 60-те са масови, колективното като дух и силно. От това страдат камерните поети. Но през 70-те точно те дават лице на десетилетието. През 80-те години на миналия век несъгласието с комунистическия режим е налице. Както и е налице ново поколение – университетски образовано, с езици, ерудирано, урбанизирано. То не е съгласно с природната философия на предходниците. Водейки битка със социума, на практика 80-те въстават и срещу легитимните поети на България. Малко безразборно, разбира се, но емоционално и спонтанно. При тях процесите на „де-“ са силни – демитологизация, деструкция, девалвация и т.н.

Впрочем кое е „по-интересното“ десетилетие от трите?

Не обичам да фаворизирам, да споделям фетиши, да вярвам на идоли. Но най-сложно безспорно е десетилетието от 60-те. Защото е набедено – веднъж е натоварено с химичния официоз на действащия режим, втори път е гонено със сони от постмодерното време. Последното е толкова постмодерно, колкото само е решило да бъде. В края на 90-те години публикувах един психопортрет

на стр. 6

Антоанета Алипиева: На българските писатели винаги...

от стр. 3

на така нареченото Априлско поколение, за което днес всички знаят, че зад него стои една държавна амбиция. Тогава бях обширно нападната от ярък антикомунист. Заг примитивната му логика, която по това време се харчеше, стоеше идеята, че такива автори няма в българската литература. Наивно повторение на 40-те и 50-те години от ХХ век, когато културата е била антиподно разделена на стар и нов свят. Днес това е изживяно, значителните поети се знаят. И трите десетилетия предоставят своя добър принос към духа ни.

А десетилетието на 90-те?

Мен ли питаш, след тези твои два големи и толкова подробни тома за 90-те?

Не говорим за тях, а за твоите книги и за „твоите 90-те“...

Няма време, което да е „празно“ по отношение на духовното ни развитие, ерго по отношение на литературата. 90-те също имат своя каноничен списък от автори. Тази ваша „четворка“ например, която тогава скечово се представяше, на мен ми е много симпатична и считам, че сте едни от имената на българската литература. Но знаеш ли какво се сещам за моментите, когато работех над твоя двутомник. Не си спомням дали го отбелязах в статия или само го мислех. Това десетилетие изобилства от манифести и естетически програми. Появи ли се такъв феномен, в смисъл теорията да надвишава по реализация фикцията, литературата е слаба. Амбицията не може да замести твореца. За да придам тежест на 90-те, ще илюстрирам идеята с имената на Иван Вазов, Пенчо Славейков и Пею Яворов. Кой е големият агресор срещу Иван Вазов – Славейков или Яворов, макар и двамата да са в коридора на модернистичното отричане на реализма и патриархалността? Славейков, разбира се, защото точно при него предпоставените тези превзхождат художеството. Докато свръхнадареният Яворов е спокоен, няма вътрешна нужда от такава агресия. Но макар и революционно, пренаселено с партизани и партизанки, поетичното десетилетие от 90-те години на миналия век има своето място в канона. Това е десетилетие, което всъщност идва от края на социализма и през 90-те силно се изяснява. Това го писах в третата си книга, тази за 80-те години.

Книгата ти за дневниците на българските писатели през втората половина на ХХ век е може би най-цялостното и концептуално изследване на тази проблематика у нас. Интересно ми е как преценяваш взаимодействията между „художествено“ и „битово“ в литературата. Доколко дневниците могат да ни дадат ключ към интерпретацията на художествени произведения, при това – в епохата на комунистическия режим?

Почитател съм на тезата, че литературният бит може да обясни много от литературните текстове. Прочее съществуват и много концептуални теории по този въпрос. Специално дневниците са специфични. Те колкото могат да бъдат искрени, толкова са и лъжливи. Не са съвсем като мемоарите, които винаги се пишат, за да се издадат. По презумпция дневниците не съдържат тази идея. Те са терапевтични, катарзисни. Лекуват собствени рани. Оказва се обаче, че в днешно време и дневниците се пишат, за да видят бял свят. В тях има силно защитна и оправдателна реакция. Прехвърляйки толкова дневникови книги, никъде не видях кой да изобличи себе си, да открие грешките си, да се разкае. На българските писатели винаги някой им е виновен. Те по принцип са срещу външния свят. Не проектират този свят в себе си, не се и проектират в него. Воюват, страдат от несправедливи обиди, обиждат се тайно. Малко хлъзвава територия са техните тайни послания, трябва да се гледат като корекция на установени официозни принципи. Освен това са и много хитри като психоанализа. Нарочно документират най-различни факти и случки с надежда един ден да запоставят не самите автори на дневника, а другите. Светлозар Изгов ми беше казал, вземи и прочети дневниците на руските писатели. Те са живели при нечовешки условия, а се занимават с космически проблеми на духа. Даже не забелязват материята. А гледай нашите хора какви дребни битови неща им правят впечатление. И това е така. Не метафизически, а битово-социални са нашите писателски дневници. По време на режима даже не са и тайни, защото всичките им сюжети бяха обигравани в кулоарите, бяха предварително известни на съсловие.

Но даже и такива, те според мен са важни за реставрацията ако не на друго, то поне на литературния бит. Особено от дневниците по време на социализма могат да се направят наблюдения относно механизмите на обществото, мисля, че

съм постигнала нещо в тази посока. Това са тайни четива, често доста зловни. В субективните анализи винаги има и съществена истина. Дневниците от периода на социализма предоставят не само социологическа и идеологическа картина на обществото, но и чрез методите на психоанализата могат да отключват и произведения. Могат в исторически план да дадат ценни сведения. Но все пак дневниците най-вече призовават към мяра при използването им.

А стигна ли до отговор на въпроса как литературноисторическото проясняване балансира между „вътрешната“ стойност на една творба и механизмите за нейното публично утвърждаване?

Ох, ако някой намери рецепта за този проблем, най-напред ще се погрижи за самия себе си, ще се увековечи като известен. Опитвам се да поразсъждавам. Самият автор рядко осъзнава вътрешната сила на сътвореното от него. Надценява се или не осмисля висотата на постигнатото. Най-често се надценява. В днешно време авторите са агресивни, те сами участват в популяризирането на творбите си – перформанси, представления, интервюта, чести договорки с критици, заемане на позиции в програми, които осребряват издаването или превода в чужбина. Романтиката и скромността са далеч от съвременното. Мисля, че на това не може да се попречи кой знае колко. Разбира се, сериозните литературни издания имат прецеждане на продукцията, но това не е в мащаба на Владимир-Василевия „Златороз“ например. Според мен има два силни фактора: литературната критика и времето, колкото и последното да е набедено за романтическа категория. Малко обаче са критиците, които откриват автор и го налагат. Говорихме вече за приятелско-

Антоанета Алипиева със студенти в Белград

любистките услуги. Но макар и да не мога да отговоря твърдо на този въпрос, у мен съществува оптимизъм. Рано или късно всичко заема мястото си. Хайде да се подкрепя с най-пресен случай. Този с романа на Георги Божинов „Калуна-каля“ и неговото откриване и лансиране от Деян Енев. Тук е помогнала неслучайната случайност. Другото налагане е когато творбите имат неоспорима естетическа сила и ударно се наместват на пиедестала. Какво да бавиш славата на „Възвишение“ от Милен Русков. Опитите да събориш такива творби не могат да са успешни. А пък трети, и то чест случай, е бавното утаяване и постепенно разкриване на постигнат дълбок смисъл, изчакването на признанието. Изкуството винаги има собствена сила, която е по-силна от външните обстоятелства.

В крайна сметка може ли да се пренареди или дори преучреди литературният канон днес? Или само може леко да се коригира?

Не, не може. За себе си съм уверена. Много опити са правени за пренареждане. По време на комунистическия режим са изхвърляни и приобщавани автори и творби. Не става за дълго. Ще си върнеш и символизма, и Далчев, и Константин Петканов. Попита ме за 90-те години от миналия век. Ето, спомнях си в тяхната революционност как се заклеяваха и обругаваха основни имена на българската литература. Предоставяха се на вниманието нови канони от страдалци, антикомунисти,

модернисти, постмодернисти... Имитиран беше поколенчески сблъсък, макар че за мен такъв в областта на духа няма. Използвани бяха всякакви „външни ключове“, за да се доказва смъртта на враговете и бляскавия живот на нови литературни поколения. Нищо не излезе от това, литературата си продължи със своята логика. Задуши маниацината и открои сериозните постижения и автори. Канонът, също като творбата, има своя небедима сила. Сам изхвърля ненужното. Опитай се да равновесяваш Яна Язова и Елисавета Багряна. Както и да се старает, Язова не можеш да я подкрепиш с друго освен биографично – любовница на Александър Балабанов и „зверски убита“ от комунистите. Не е достатъчно за канона. Вечният конформизъм на Багряна също не може да попречи на оставането ѝ в големия канон на националната литература. Известността ѝ е поради други причини, поради естествената значимост на дарбата. Спомням си безобразните литературни прения и обвинения на много хора през 90-те години. И аз бях в списъците на родоотстъпниците. За да не кажа, че е глупаво, ще го определя като наивно. Никой не е посягал нито на Вазов, нито на който и да е друг от канона. Просто ортодоксални и недотам талантливи сили се пробваха да изразят на антиподи. В случая струната беше патриотизъм – предателство. Комунизъм – демокрация. Като че ли дарбите в изкуството имат кой знае колко общо с това. Добре си е канонът. Той сам ще изхвърли и покани някого.

Твоята баща е големият поет Петър Алипиев. Ясно е, че дължиш много за привързаността си към литературата на него... Но как конкретно през близостта до баща си ти придобиваше пряко знание за съвременната литература?

Така е, много дължа на семейната си среда. С баща ми имахме дълбока вътрешна връзка. Придружавах го почти навсякъде. По-интересни ми бяха разговорите за литература и изкуство между големите, отколкото проблемите на връстниците ми. Мой близък казва, че това се среща рядко, но за мен беше нещо обикновено. Прякото знание за литературата дойде от това, че всичко беше пред очите ми. Може би затова книгата ми за 60-те години е и социологическа, защото бях наясно с начина на живот, с вътрешните класации, които кулоарите правеха, с несправедливото фаворизиране на „административната литература“ и премълчаването или маргинализирането на добри автори само поради това, че не успяваха да се омешат убедително в държавния ентузиазъм. Но и това вече ми изглежда недотам важно. Същественото, което научих, е насладата от дълбокия смисъл на живота, предаден чрез литературата. Като затвориш една книга, трябва да ти е ясно за какво ти е говорено. Ако не можеш с няколко думи да го кажеш, не се занимавай с тази книга. Не сътържа дълбоки неща.

Покрай баща ми видях важни хора, и те проповядваха важни неща. Но да се придава огромна сила на подобно и единствено влияние също не е добре. Вярно, че в дома си не познах нито отчуждението, нито поколенческите противопоставяния. Приемам го като липса на определен опит. Всяко нещо има своя плюс и минус. И до днес ми е трудно да приема нонсенсовия уклон в изкуството тъкмо заради семейната си среда. При такива ситуации приемането на бащата априори или радикалното скъсване с поколението на родителите са вредни неща. Ограничават. А могат и да те направят бледа сянка на познати вече открития, които да нямаш силата да прескочиш.

Когато сравняваш българската литература преди и след 1989 година, какви сходства и разлики между тях разпознаваш?

Основната разлика е в организирането и функционирането на литературата. По време на режима литературата беше одържавена. Пак ще кажа, че въпреки опитите на външните обстоятелства, добрите постижения и имена се знаеха. Това беше централизирана литература, каквато беше и държавата. Писателското съсловие живееше според правилата – семейно. То беше не само финансирано, но и обожествявано. Самите обитатели на това общество имаха огромно самочувствие, защото художествената интелигенция бе под грижите на държавата. Изобщо не говорях за това кой е голям и кой малък. Видях се вече колко народ изпадна от каруцата. Просто пропускането в това общество беше строго и контролирано. Наскоро в разговор с Данчо Ефтимов му споделих свой спомен от това време. Покрай сдружените в гледия писатели обикаляше пляда от външни обитатели, всички те кандигати за славата. Много от тях бяха готови на какво ли не само и само да попадат в сакралното пространство. Толкова беше преекспонирано литературното занимание. Надявам се, че днес тези мъже и жени не измъчват „дарбата“ си с подобна жертва в името на литературата. След падането на режима литературата стана частен проблем. Обаче имам чувството, че „частно“ пише целият български народ. Сега всеки може да издаде

книга, да се похвали, да се обяви за значим. Нито по време на режима бездарията стана дарба, нито сега ще се случи. Специално за критиката, с която се занимавам, днес е нейното много по-добро време. Социалистическият период даде свои големи имена в тази област, които не могат да се опишат само и чрез режима. Но днес не се губят сили, за да се заобикаля цензура, за да се внимава да не те нарочат. Това беше драматично относно бита и семейството ти. Сега пишеш свободно и това е добре.

И защото живееш извън София, искам да чуя как се отнасяш към идеите за „столица“ и „провинция“ в литературата и културата. И още: съществува ли проблем днес с регионализма в литературния живот? Винаги е имало разлика между столица и провинция, включително и днес при тези технически възможности. Провинцията може да бъде полезна за чистия тип творци, които са самостоятелно работещи лаборатории. Ненадминати образци на провинцията ни оставят Константин Константинов и Емилиан Станев. Но за среднотатистическото може да бъде провинцията не е приятна съдба. Тя подвежда към местната мярка, към регионалната йерархия. Много е склонна към митове. Познавам някого, който се причисли към стоте най-влиятелни интелектуалци от ХХ век. Били му дали отнякъде бележка за това. Помниш моята книга „В театъра на литературата“, която ти определи като литературоведска гротеска. Ето там се опитах да се занимавам с провинцията, включително и с национално изявената провинциалност, която днес научно се нарича колониализъм.

В чисто художествен план аз уважавам регионализма, който в културата ни се оформи като осмислена тема още от котловинния спор от средата на миналия век. Винаги ще се помнят Бургас на Христо Фотев, Родопите на Николай Хайтов, Калиманица на Йордан Радичков. В днешно време какво провинциално може да има в Керана Ангелова и романа ѝ „Елада Пиньо и времето“. Да определяш значителен творец като бургаски или не знам какъв си автор е смешно. А на масовия регионализъм не може да се попречи, защото във всеки град има общество, за което местният литературен бит е начин на живот. Не значи обаче, че това е място в големия канон на националната култура.

Между другото, живееш в провинцията, за да я надмогнеш, трябва не само дадености на възможностите, но и на характера. Необходимо е да изостриш до крайност индивидуалитета си, да общуваш с хора с висока летва. Едно емоционално участие във ведомствените сюжети ще отнеме години и де факто може да провали способни хора.

Но хайде пък да видим клопките на столицата. Тя диктува модите, конюнктурите, привнася идеи, задава тона на културата. Там посредственият интелектуалец фалшиво вярва, че топосът му придава важност. И ако нямаш силна индивидуалност, виртуозно тичаш от конюнктура до конюнктура с надеждата да бъдеш вечно актуален. Изобщо за среднотатистическия човек и провинцията, и столицата са недотам радостна съдба. За големия ранг присъствия в културата тези пространства бих казала, че са безразлични. Всичко е лично. Конкретно за литературната критика, ако все пак искаш да имаш адекватност, с провинцията трябва да се борим.

Какво не виждаме, какво изпускаме да видим в съвременната литература? Нещо, което все още не сме осъзнали или оценили?

Не бих попитала така глобално, защото и отговорът не може да бъде обобщителен. Днес има достатъчно културни и подготвени хора, които следят процеса. Партизанският патос отмина, въпреки че има издания, потънали в ретро демаркационни линии. Имаме вече и открити имена на съвремието. За поезията бих споменала Пламен Антоф, Георги Господинов, Ивайло Иванов, твоя милост (доказала съм го с рецензии), Николай Милчев. Отличните познавачи на духовното може да Марин Георгиев и Георги Чобанов ме осведомиха за Венета Вълева и бях впечатлена. Прозаиците – Милен Русков, Захари Карабашлиев, Теодора Димова, Владимир Зарев, Керана Ангелова, Алек Попов. Винаги ми се е искало да посоча един пренебрегван от критиката роман – „Шаконата пасион“ от Маргарит Абаджиев. Ето, сега казвам, че тази книга заслужава внимание. Знаеш, че тези списъци никога не са пълни, но все пак са някакви знаци. Това, което е изпуснато в съвремието, няма как да не се забележи в бъдещето. Ако самото то има „вътрешна сила“, както казваш ти.

Ще дадеш ли съвет, всъщност два съвета. Първо, как да продължим през месеците на епидемия? И второ, какво да правим след края на епидемията?

Ясно, светът не е и няма да бъде същият. Виждам, че доста издания се опитват да осмислят болестта като феномен – от всички страни. Аз самата съм объркана, какъв съвет да дам? Чакам COVID 19 да се превърне в литература и тогава вероятно ще имам мнение.